

Мірошник І. В.

Методичні рекомендації щодо формування англомовної граматичної компетентності учнів початкової загальноосвітньої школи

*Мірошник Ірина Василівна, кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри мов і методики їх викладання*

*Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка
м. Чернігів, Україна*

Анотація. У статті наведено методичні рекомендації щодо формування англомовної граматичної компетентності учнів початкової загальноосвітньої школи з урахуванням стадій засвоєння ними англомовного граматичного матеріалу. Запропоновано дотримуватися науково обґрунтованих принципів під час навчання молодших школярів англомовного граматичного матеріалу; критерії аналізу підручників / навчально-методичних комплексів з англійської мови для початкової загальноосвітньої школи; етапи формування граматичної навички; першочергове ознайомлення учнів початкової школи з вищою формою Present Progressive порівняно з Present Simple; здійснювати ознайомлення молодших школярів з новим англомовним граматичним матеріалом засобами автентичного навчального відеофільму та евристичної бесіди.

Ключові слова: англомовна граматична компетентність, англомовний граматичний матеріал, початкова загальноосвітня школа, молодші школярі, стадії, принципи, навчально-методичний комплекс, етапи, автентичний навчальний відеофільм, евристична бесіда.

Однією з характерних рис сучасної загальноосвітньої школи є впровадження навчання іноземної мови (ІМ) у початковій школі. Молодші школярі мають оволодіти іншомовною комунікативною компетентністю рівня А1, (інтродуктивний або рівень “відкриття”) згідно з Загальноєвропейськими Рекомендаціями з мовної освіти [1], однією з основних складових якої є граматична компетентність. Під *граматичною компетентністю* ми розуміємо здатність молодшого школяра до коректного граматичного оформлення своїх усних і писемних висловлювань і розуміння граматичного оформлення мовлення інших, яка ґрунтується на складній і динамічній взаємодії відповідних знань, навичок та граматичної усвідомленості (здатність учнів початкової школи ресструвати й розпізнавати граматичні явища в усному і писемному мовленні, їхні особливості та закономірності їх утворення і функціонування) [2, с. 15-16]. Основними компонентами мовної граматичної компетентності виступають, таким чином, граматичні знання, граматичні навички і граматична усвідомленість. Отже, метою формування іншомовної граматичної компетентності учнів початкової загальноосвітньої школи (ПЗШ) є оволодіння *граматичними знаннями* (форми й значення), *граматичними рецептивними та репродуктивними навичками* мовлення, а також *граматичною усвідомленістю*.

Формування англомовної граматичної компетентності (АГК) учнів ПЗШ супроводжується певними особливостями: врахування стадій засвоєння англомовного граматичного матеріалу (АГМ) учнями ПЗШ, вибір раціонального способу ознайомлення молодших школярів з новим АГМ, визначення послідовності засвоєння ними вищою формою Present Simple і Present Progressive, реалізація цієї послідовності у чинних навчально-методичних комплексах (НМК) з англійської мови (АМ) для ПЗШ.

Проблемі навчання АГМ учнів початкової школи приділяли увагу багато методистів. Так, Т. В. Бабенко (2002), О. Б. Бігич (2005, 2006) та В. Г. Куліш (1999) ілюструють особливості навчання молодших школярів АГМ майбутніми вчителями АМ початкової школи; М. В. Біболетова (1985) розглядає граматичний аспект говоріння АМ учнів 1–3-їх класів загальноосвітньої школи; К. Л. Крутій (1996) досліджує активізацію вживання службових частин мови у мовленні старших дошкільників. У свою чергу, В. М. Філатов (2004) детально розглядає особливості вивчення іншомовного граматичного матеріалу молодшими школярами згідно з етапами формування граматичної навички; О. О. Коломінова (2002) і Дж. Уінгейт (J. Wingate, 2000) розглядають різні способи ознайомлення учнів початкової школи з новими граматичними явищами (ГЯ) і навчання нового АГМ; Р. П. Періна (2003) акцентує увагу на використанні відео під час презентації граматичного матеріалу на початковому ступені навчання АМ; С. В. Роман (2003, 2005) наголошує на раціональності використання рідної мови під час вивчення іноземної, особливо на етапі ознайомлення з новим іншомовним граматичним матеріалом і на використанні ляльок, іграшкових тварин, масок, предметів побуту, кубиків, іграшкових телефонів, малюнків, дій та особливо автентичних відео, тобто графічних та ілюстративних опор під час навчання граматичного матеріалу молодших школярів. На доцільності використання допоміжних засобів навчання, таких як роздавальний матеріал, на початковому ступені навчання АМ наголошують Г. В. Рогова та І. М. Верещагіна (2000); С. І. Ізмайлова (1999) для закріплення граматичних навичок учнів на уроках АМ пропонує використовувати віршовані матеріали (1999), М. Рінволукрі (M. Rinvolucrì, 1985) –

граматичні ігри; А. В. Трусова (1972) пропонує шляхи подолання морфолого-синтаксичних труднощів в учнів 2–3-їх класів під час засвоєння ними різноструктурних зразків мовлення (ЗМ).

Отже, хоча питанню формування АГК на початковому ступені оволодіння АМ і приділяється значна увага методистів, проте особливості формування АГК учнів 1–4-х класів загальноосвітньої школи з урахуванням стадій засвоєння ними іншомовного матеріалу, а також визначення раціонального способу ознайомлення молодших школярів з новим АГМ залишаються недослідженими. Крім того, залишається необґрунтованою послідовність вивчення молодшими школярами видо-часових форм Present Simple і Present Progressive. Ці невирішені питання і зумовили проведення нами ґрунтовного наукового дослідження [2], методичні рекомендації за результатами якого ми сформулюємо у цій статті.

Метою статті є надати методичні рекомендації вчителям АМ щодо ефективного формування АГК учнів ПЗШ.

З метою успішного формування АГК учнів ПЗШ, необхідно, перш за все, визначити інтереси, потреби, мотиви, можливості та здібності, а також психофізіологічні характеристики учнів цього вікового періоду (розвиток сензитивності та гнучкості мислення – від наочно-образного, конкретного, понятійного до словесно-логічного, абстрактного; розвиток таких якостей уваги, як адаптивність, вибірковість і стійкість; розвиток їхньої довільної логічної, моторної, зорової та довготривалої пам'яті; підвищення здатності заучувати і відтворювати вивчене; зростання продуктивності та міцності запам'ятовування навчального матеріалу; розвиток творчої уяви, а також цілеспрямованого сприймання мовлення) на різних стадіях їхнього психічного розвитку, і як саме останні співвідносяться зі стадіями засвоєння АГМ молодшими школярами, щоб запобігти виникненню можливих граматичних помилок. Адже починаючи вивчати ІМ (1–2 кл.), молодші школярі засвоюють ГЯ ІМ імпліцитно. Знання про форму і значення цих явищ вони одержують пізніше (3–4 кл.), коли починають їх розуміти, здатні викликати певні ЗМ з довготривалої пам'яті і виконувати нескладні операції скорочення ЗМ, доповнення ЗМ, підстановки у ЗМ і заміщення елементів ЗМ. Особлива увага звертається на виведення учнями знань у результаті аналізу нового АГМ і формулювання ними самостійних висновків та узагальнень шляхом стимулювання пізнавальної активності молодших школярів за допомогою навідних запитань. Такі виведені знання будуть міцнішими, відповідно мовна компетенція буде вищого рівня (О. І. Вовк 2005; О. С. Кубрякова 2004).

Наукові дослідження в галузі вікової психології та фізіології, а також дослідження віденських учених А. Пельтцер-Карпф і Р. Цангл дають підстави для виділення трьох стадій у навчанні ІМ учнів ПЗШ: початкової, реорганізаційної і стадії зв'язного мовлення [3]. Учні початкової школи, зазвичай, не досягають рівня третьої стадії оволодіння іншомовним матеріалом. Тому доцільно говорити лише про дві перші стадії, які корелюються з періодизацією психічного розвитку дітей Ж. Піаже, згідно з якою учні 1–2-го класів (6–7-ми років) знаходяться на стадії доопераціонального розвитку: початковій або дограматичній, а учні 3–4-го класів (8–9-ти років) – на стадії конкретних операцій: реорганізаційній або граматичній.

Розглядаючи проблему формування АГК учнів ПЗШ, на нашу думку, доцільно розрізняти стадії засвоєння АГМ учнями початкової школи: початкову (дограматичну) стадію і реорганізаційну (граматичну) стадію, а також проміжні рівні іншомовної комунікативної компетентності рівня А1 у відповідності до стадій засвоєння АГМ учнями ПЗШ, з урахуванням періодизації інтелектуального розвитку молодших школярів і, відповідно, видів початкового іншомовного спілкування, згідно з якими починати свідоме формування іншомовної граматичної компетентності варто тоді, коли учні наблизяться до реорганізаційної (граматичної) стадії засвоєння АГМ, тобто до стадії конкретних операцій (рівень А1.2.1) [2, с. 39-40].

По-друге, з метою ефективного формування граматичних навичок мовлення учнів ПЗШ варто дотримуватися певних науково обґрунтованих принципів: диференційованого підходу, ситуативності, функціональності, комунікативності, свідомості, структурного принципу [2, с. 23-27].

По-третє, необхідно слідкувати за тим, щоб граматичний матеріал, представлений у НМК, забезпечував формування у молодших школярів граматичної навички і розвиток умінь реалізовувати її в різних видах мовленнєвої діяльності: аудіюванні, говорінні, читанні і письмі. Головними критеріями аналізу підручників / НМК з АМ для ПЗШ, на нашу думку, мають бути наступні: 1) відповідність граматичного матеріалу підручника / НМК чинній Програмі для ПЗШ; 2) контекстуальні чи неконтекстуальні (в окремих фразах / реченнях) подача й ознайомлення з новим граматичним матеріалом; 3) комунікативна орієнтованість вправ на етапі практики у вживанні нового граматичного матеріалу [2, с. 65].

По-четверте, розробляючи підсистему вправ для формування АГК учнів ПЗШ, слід враховувати етапи формування граматичної навички: I – етап ознайомлення з новим ГЯ і набуття та виведення учнями знань про його значення і форму, II – етап тренування у вживанні ГЯ, III – етап практики у вживанні ГЯ [2, с. 114-127].

1. **Етап ознайомлення з новим ГЯ і набуття та виведення учнями знань про його значення і форму** передбачає ознайомлення молодших школярів з новими ГЯ АМ (у нашому випадку – Present Simple і Present Progressive) шляхом демонстрації, виявлення і контрастування учнями їхніх формальних і функціональних особливостей під час евристичної бесіди, оскільки, на нашу думку, під час навчання молодших школярів нового АГМ: в результаті його аналізу і формулювання ними певних висновків, – слід звернути особливу увагу на *виведеному учнями знанні* про значення нових ГЯ і їхню форму. Таке виведене знання буде міцнішим, відповідно мовна компетентність буде вищого рівня. Слід зазначити, що на цьому етапі особливо доцільною є опора на знання ГЯ у рідній (українській) мові під час набуття молодшими школярами знань про форму і значення ГЯ АМ. Цей етап характеризується початком формування мовленнєвої граматичної навички, основними видами мовленнєвої діяльності є аудіювання і читання, а говоріння реалізується лише на рівні імітації. Оскільки молодші школярі краще сприймають і усвідомлюють граматичний матеріал в усному контексті, то з метою демонстрації ГЯ доцільно використовувати фрагменти дитячих навчальних відеофільмів, цікавих за змістом, які демонструють реальні ситуації спілкування у побуті. Для ознайомлення молодших школярів з новими ГЯ доцільно відбирати автентичні навчальні відеофільми, які відповідають тематиці та меті навчання, містять типові ситуації спілкування, є доступними за змістом, обсягом та характером мовного матеріалу тощо. Проаналізувавши 13 автентичних дитячих навчальних відеокурсів, загальною тривалістю ≈ 71 година, ми зупинили увагу на відеокурсі “Wizadora”, оскільки він найбільш повно моделює реальні ситуації спілкування, в яких задіяні не лише казкові герої, але й люди, а також відповідає усім висунутим нами критеріям: автентичності, змістової відповідності, доступності, стилістичної диференціації, співвідношення візуальної і слухової інформації, реальності та типовості [2, с. 87].

Після презентації ГЯ Present Simple / Present Progressive слід перевірити рівень розуміння загального змісту відеофрагмента шляхом відповідей на твердження вчителя, а потім під час евристичної бесіди дати можливість учням самостійно сформулювати висновок про функціональні особливості ГЯ, що вивчається. Оскільки значення ГЯ засвоюється в нерозривній єдності з формою, ми пропонуємо здійснити контрастування функціональних особливостей обох видо-часових форм Present Simple і Present Progressive для виявлення учнями суттєвих функціональних відмінностей між ними. Формальні особливості цих видо-часових форм доцільно розглядати з використанням спеціально створених опор – таблиць порядку слів у реченнях різних за формою. Слідкуючи за особливостями утворення різних за формою речень, учні з'ясовують, яке слово стоїть на першому, другому місці, на якому саме місці у заперечних реченнях знаходиться заперечна частка *not*. Після формулювання молодшими школярами відповідних висновків про утворення різних за формою речень і вживання ГЯ, що вивчається, ми пропонуємо перевірити за допомогою тестування, особливості якої видо-часової форми Present Simple чи Present Progressive учні усвідомлюють і засвоюють краще. Вивчення психофізіологічних особливостей молодших школярів, результати цілеспрямованого наукового спостереження за уроками АМ у ПЗШ, а також особливості реалізації етапу ознайомлення з новими ГЯ і набуття та виведення учнями знань про їх значення і форму під час експериментального навчання свідчать про те, що на цьому етапі учням доцільно виконувати некомунікативні рецептивні та рецептивно-репродуктивні вправи на сприйняття нових ГЯ у контексті, комунікативні рецептивні вправи, які в свою чергу можуть бути з повним керуванням, виконуватися у фронтальному чи хоровому режимі, на комунікативно-ігровій основі зі штучно створеними опорами. На цьому етапі доцільно використовувати фрагменти автентичних навчальних відеофільмів з казковим / фабульним сюжетом, який динамічно розвивається, прийоми персоніфікації стосовно низки ГЯ (наприклад, наділення тварин, предметів, загальних понять – ГЯ, – людськими якостями і властивостями), виділення граматичних форм, використання схем тощо. Неприділення на цьому етапі належної уваги перекладу, відмова від пояснення мовного матеріалу, комплексне, глобальне засвоєння ЗМ впливає на точність їх розуміння, можливість аналізу їх структурних особливостей, стає причиною відсутності у молодших школярів чіткої уяви про смислові та функціональні особливості ЗМ та вміння помічати у потоці мовлення різницю у структурних елементах висловлювання. Це призводить до того, що молодші школярі змушені осмислювати їх по-своєму, відбувається внутрішньомовна або міжмовна інтерференція.

2. **Етап тренування у вживанні ГЯ** передбачає продовження формування рецептивних і початок формування репродуктивних граматичних навичок: молодші школярі продовжують вчитися розпізнавати форму і розуміти значення ГЯ, виконуючи вправи для формування рецептивних граматичних навичок (вправи на впізнавання, ідентифікацію і диференціацію ГЯ), а також виконують вправи для формування репродуктивних граматичних навичок (умовно-комунікативні рецептивно-репродуктивні вправи на імітацію ЗМ, підстановку до ЗМ, трансформацію ЗМ, постановку запитань і надання відповідей на них, розширення і завершення ЗМ, породження ЗМ на рівні фрази), які можуть виконуватися у фронтальному, хоровому, іноді парному режимах з повним або частковим керуванням. Варто зазначити, що на цьому етапі необхідно визначити ступінь керування виконанням вправ з боку вчителя з поступовим послабленням від повного керування до часткового, а також поступовим зняттям штучно створених опор.

3. **Етап практики у вживанні ГЯ** характеризується вдосконаленням граматичної навички; відбувається подальша автоматизація мовленнєвих операцій у варіативних умовах для вдосконалення мовленнєвої навички і формування її гнучкості. Учні виконують комунікативні та умовно-комунікативні продуктивні вправи на об'єднання ЗМ у понадфразові єдності діалогічного і монологічного характеру. Вправи в індивідуальному та парному режимах можуть виконуватися з частковим або іноді з мінімальним керуванням.

Крім того, усі вправи повинні відповідати сучасним вимогам: до завдання – вмотивованості, наявності ігрового компонента, комунікативності, спрямованості на отримання і видачу інформації; до виконання завдання – врахування ступеня керованості вправами, вибору оптимальної форми організації вправ, використання опор, необхідних для їх виконання [2, с. 97-110]. Також під час розробки вправ доцільно використовувати штучно створені та природні опори, пісенний, віршований та ігровий матеріал.

Ураховуючи психофізіологічні особливості оволодіння молодшими школярами АГМ, етапи навчання граматичного матеріалу, а також висунуті Н. К. Склярєнко (1999) вимоги до вправ, слід дотримуватися підсистеми вправ для формування АГК учнів ПЗШ [2, с. 115-116], до якої входять такі групи вправ: 1) для оволодіння учнями граматичними знаннями; 2) для формування граматичних навичок; 3) для вдосконалення граматичних навичок. До першої групи входять підгрупа вправ для ознайомлення з новим ГЯ (вправи на сприйняття нових ГЯ у контексті) і підгрупа вправ для набуття і виведення учнями знань про значення і форму ГЯ (вправи з використанням прийому евристичної бесіди). До другої групи відносяться підгрупа вправ для формування рецептивних граматичних навичок (вправи на впізнавання, ідентифікацію і диференціацію ГЯ) і підгрупа вправ для формування репродуктивних граматичних навичок (вправи на імітацію ЗМ, підстановку до ЗМ, трансформацію ЗМ, постановку запитань і надання відповідей на них, розширення і завершення ЗМ, породження ЗМ на рівні фрази). Третю групу складають вправи для вправляння у вживанні ГЯ (вправи на об'єднання ЗМ у понадфразові єдності діалогічного і монологічного характеру).

На основі підсистеми вправ нами було розроблено комплекси вправ для формування АГК учнів ПЗШ з таких тем: *"In the Greenwoods Summer Camp"*, *"At Grandparents"*, *"We Come Back to School"*, *"We Are Different"*, *"Home, Sweet Home"*, *"It's My World"* [2, с. 299-433]. Оскільки формування граматичної компетентності є невід'ємною частиною навчання іншомовного спілкування в цілому, і ця складова є дуже важливою і значною, ми вважаємо, що впровадження розроблених підсистем вправ, як і врахування такого порядку вивчення форм речень у видо-часових формах Present Simple і Present Progressive: 1) стверджувальна форма речень; 2) заперечна форма речень; 3) питальна форма речень, суттєво підвищить рівень формування АГК учнів ПЗШ.

Отже, наведені вище методичні рекомендації (доцільність опори на знання ГЯ у рідній (українській) мові під час набуття молодшими школярами знань про форму і значення ГЯ АМ; дотримання певних етапів формування АГК учнів ПЗШ: 1) ознайомлення з новим ГЯ і набуття та виведення учнями знань про його значення і форму; 2) тренування у вживанні ГЯ; 3) практика у вживанні ГЯ під час розробки підсистеми вправ для формування АГК учнів ПЗШ; врахування стадій засвоєння молодшими школярами АГМ: стадії доопераціонального розвитку (початкової або дограматичної), на якій знаходяться учні 1–2-го класів (6–7-ми років), а також стадії конкретних операцій (реорганізаційної або граматичної), на якій перебувають учні 3–4-го класів (8–9-ти років); дотримання науково обґрунтованих принципів: диференційованого підходу, ситуативності, функціональності, комунікативності, свідомості, структурного принципу; забезпечення відповідності граматичного матеріалу підручника / НМК чинній Програмі для ПЗШ, контекстуальних подачі й ознайомлення з новим граматичним матеріалом, комунікативної орієнтованості вправ на етапі практики у вживанні нового граматичного матеріалу; використання фрагментів автентичного

навчального відеофільму та прийому “евристичної бесіди” на етапі ознайомлення молодших школярів з новим АГМ; першочергове вивчення молодшими школярами видо-часової форми Present Progressive порівняно з Present Simple; дотримання такого порядку вивчення форм речень у видо-часових формах Present Simple і Present Progressive: 1) стверджувальна форма речень; 2) заперечна форма речень; 3) питальна форма речень) сприятимуть суттєвому підвищенню ефективності формування АГК учнів ПЗШ і можуть бути використані вчителями АМ, інших ІМ, авторами підручників / НМК з АМ для ПЗШ, а також у дослідженнях, присвячених проблемі навчання АГМ учнів ПЗШ. Перспективним напрямком подальших досліджень може стати розробка методики навчання молодших школярів фонетичного і лексичного аспектів АМ з використанням відеофонограми та прийому “евристична бесіда”.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Науковий редактор українського видання доктор пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.
2. Мірошник І. В. Методика формування англomовної граматичної компетенції в учнів початкової загальноосвітньої школи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Наук. кер. канд. пед. наук, доц. М. Л. Писанко / Мірошник Ірина Василівна. – К., 2013. – 439 с.
3. Peltzer-Karpf A. Die Dynamik des frühen Fremdsprachenerwerbs / A. Peltzer-Karpf ; R. Zangl. – Tübingen : Narr, 1998. – 187 S.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

1. Common European Framework of Reference for Languages : Learning, Teaching, Assessment. – Cambridge : Cambridge University Press, 2001. – 260 p.
2. Miroshnyk I. V. The Methods of Forming Primary Comprehensive School Pupils' Grammatical Competence in English : dis. ... kand. ped. nauk : 13.00.02 / Nauk. ker. kand. ped. nauk, dots. M. L. Pysanko / Miroshnyk Iryna Vasylyivna. – K., 2013. – 439 s.
3. Peltzer-Karpf A. Die Dynamik des frühen Fremdsprachenerwerbs / A. Peltzer-Karpf ; R. Zangl. – Tübingen : Narr, 1998. – 187 S.

Miroshnyk I. V. Methodical Recommendations for Forming Primary Comprehensive School Pupils' Grammatical Competence in English

Abstract. The article presents the methodical recommendations for forming primary comprehensive school pupils' grammatical competence in English based on the stages of mastering English grammar by young learners. It has been suggested to follow scientifically grounded principles while teaching English grammar material to primary school pupils; to distinguish the criteria of analysis of textbooks / course series in English for primary comprehensive school; stages of forming grammatical skills; to implement the priority presenting of the Present Progressive tense form comparatively with the Present Simple tense form to primary school learners; to take into consideration the following sentence forms order while learning the Present Progressive and the Present Simple tense forms: 1) affirmative sentences; 2) negative sentences; 3) interrogative sentences; to accomplish the presenting new English grammar material to young learners by means of an authentic video and a heuristic conversation.

Keywords: *grammatical competence in English, English grammar material, primary comprehensive school, young learners, stages, principles, course series, an authentic video, a heuristic conversation.*

Мирошник І. В. Методические рекомендации по формированию англоязычной грамматической компетентности учащихся начальной общеобразовательной школы

Аннотация. В статье изложены методические рекомендации по формированию англоязычной грамматической компетентности учащихся начальной общеобразовательной школы с учетом стадий усвоения ими англоязычного грамматического материала. Предложено учитывать научно обоснованные принципы при обучении младших школьников англоязычного грамматического материала; критерии анализа учебников / учебно-методических комплексов по английскому языку для начальной общеобразовательной школы; этапы формирования грамматического навыка; первоочередное ознакомление учащихся начальной школы с видо-временной формой Present Progressive по сравнению с Present Simple; осуществлять ознакомление младших школьников с новым англоязычным грамматическим материалом средствами аутентичного учебного видеофильма и приема “евристической беседы”.

Ключевые слова: *англоязычная грамматическая компетентность, англоязычный грамматический материал, начальная общеобразовательная школа, младшие школьники, стадии, принципы, учебно-методический комплекс, этапы, аутентичный учебный видеофильм, эвристическая беседа.*